

УДК 1(091)/111

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(97).2025.104-111

ГЕНЕЗА ТА СУТНІСТЬ АРИСТОТЕЛІВСЬКОЇ ЕТІОЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ

Я. Ю. Котець*

Метою статті є філософське осмислення походження знаменитої концепції причинності Арістотеля, її історико-культурних підвалин та зв'язку з іншими каузальними теоріями того часу й сьогодення. Зокрема, досліджується походження поняття "αἷτια-αἴτιον" в давньогрецькій культурі та філософії. Стверджується, що первісно це слово, що походить з криміналістично-медичної практики, означало "провину" або "винуватця". Згодом, у медико-теоретичних творах вчених школи Гіппократа та у філософських концепціях Демокріта і Платона воно набуває концептуальної значущості й перетворюється в філософську категорію.

Арістотель, розробляючи свою тетралогічну модель причинності в "Фізиці" та "Метафізиці", спирався не лише на філософські напрацювання своїх попередників, особливо платонівської школи, а й погляди мислителів-асклепіадів, погляди яких узагальнювали етіологічні спостереження тодішніх лікарів. Це підтверджує й асклепіадське походження Стагіріта і його постійна спрямованість на дослідження світу тварин, людської душі та організму. В пізніших "зоологічних" працях Арістотель надає своїй тетралогічній моделі причинності телеологічно-функціоналістського характеру.

У результаті проведеного дослідження є всі підстави зробити наступні висновки. В аналізі генези етіологічної моделі Арістотеля знаходить своє підтвердження гіпотеза про його вчення як синтез платонізму та асклепіатства. Арістотелівське вчення про причинність, що ґрунтувалося на телеологізмі, набуло канонічного характеру в філософії завдяки поєднанню лікарських практик з практичною філософією в часи пізньої античності та Середньовіччя. Модель каузальності Стагіріта була пояснювальною схемою причинності до часів наукової революції, яка відкине арістотелівський телеологізм щодо вивчення неживої природи. Але можна констатувати, що зараз спостерігаємо нове переосмислення каузальності у напрямку телеологічних схем.

Ключові слова: причина, етіологія, метафізика, каузальність, телеологізм, асклепіанство, платонізм, тетралогічна модель причинності.

GENESIS AND ESSENCE OF THE ARISTOTLEAN ETIOLOGICAL MODEL

Ya. Yu. Kotets

The goal of this article is to philosophically understand the origin of Aristotle's famous concept of causality, its historical and cultural foundations and connection with other causal theories of that time and the present. In particular, the origin of the concept of "αἷτια- αἴτιον" in ancient Greek culture and philosophy is investigated. It is argued that originally this word, originating from forensic medical practice, meant "guilt" or "culprit". Subsequently, in the medical and theoretical works of scientists of the Hippocratic school and in the philosophical concepts of Democritus and Plato, it acquires conceptual significance and turns into a philosophical category. When developing his tetralogical

* Яна Котець / Yana Kotets, викладач кафедри права та суспільних наук (Вінницький фінансово-економічний університет, м. Вінниця, Україна)
kostenkoyana1992@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8567-2409

model of causality in "Physics" and "Metaphysics", Aristotle relied not only on the philosophical developments of his predecessors, especially the Platonic school, but also on the views of Asclepiad thinkers, whose views generalized the etiological observations of the doctors of that time. This is confirmed by the Asclepiad origin of Stagyrte and his constant focus on the study of the animal world, the human soul and the organism. In his later "zoological" works, Aristotle gives his tetralogical model of causality a teleological-functionalist character.

As a result of the research, there is every reason to draw the following conclusions. In Aristotle's etiologial model, the hypothesis of his teaching as a synthesis of Platonism and Asclepiadism finds its confirmation. The Aristotelian doctrine of causality, which was based on teleology, acquired a canonical character in philosophy due to the combination of medical practices with practical philosophy in the times of late antiquity and the Middle Ages. The Stagyrte causality model was an explanatory scheme of causality until the times of the scientific revolution, which rejected Aristotelian teleology regarding the study of inanimate nature. But it can be stated that now we can observe a new rethinking of causality in the direction of teleological schemes.

Keywords: cause, etiology, causality, metaphysics, teleology, Asclepianism, Platonism, tetralogical model of causality.

Постановка проблеми. Вчення Арістотеля про чотири етіоні-причини всього сутнього з певними її модифікаціями було пануючою концепцією причинності з часів пізньої античності й до епохи Ренесансу й першої наукової революції. Під етіологією ми розуміємо вчення про причину як філософську категорію та дослідження причинно-наслідкових зв'язків, або про походження чогонебудь. У різних наукових дисциплінах – від географії до психології – також існують причинні концепції або навіть субдисципліни. Найбільш відомим і популярним є використання цього терміну щодо розділу медицини, а точніше медичної патології, що вивчає причини і умови виникнення хвороб.

У нашій роботі ми використовуємо термін "етіологія" в його первинному, філософському сенсі, тобто як вчення про обумовленість, причинність, детермінацію. Першою цілісною філософською етіологією була арістотелівська тетралогічна модель причинності. Вона ретельно досліджена і досить плідно використовувалася на протязі багатьох століть. Однак, її походження та сутнісні риси залишалися, як правило, за межами відомих нам історико-філософських досліджень.

Ступінь наукової розробленості. В своєму знаменитому есеї "Die frage nach dertechnik (Питаючи про Техніку)" Мартін Гайдегер вказував: "Століттями філософія вчить, що є чотири причини:

1) causamaterialis, матеріал, речовина, з якого виготовляється, наприклад, срібна чаша; 2) causaformalis, форма, образ, яку приймає цей матеріал; 3) causafinalis, мета, наприклад жертвоприношення, яким визначаються форма і матеріал потрібної для нього чаші; 4) causaefficientis, що створює своєю дією результат, готову реальну чашу, тобто майстер срібної справи". Далі Гайдегер ставить проблему: "...скільки століть філософи поводяться так, наче вчення про чотири причини впало з неба у вигляді самоочевидної істини" [1]. Але чи не настав час запитати: чому причин саме чотири?" Щоправда в своєму есе він так і не дає остаточної відповіді на це питання. Не знаходимо ми відповіді й у пізніших доволі багаточисельних працях, присвячених етіології Арістотеля. Цієї відповіді немає і у доволі фундаментальній статті А. Фалькона у Стенфордській філософській енциклопедії [2], ні у статтях Д. Вакеса [3], К. Наталі [4], Н. Стейна [5], Б. Хеннінга [6] та інших, присвячених арістотелівській етіології. Тобто у розглянутій нами науковій літературі немає вирішення проблеми генези арістотелівського вчення про каузальність.

Метою статті є дослідження історико-культурних та філософських підвалин вчення про чотири причини Арістотеля, його генезу та сутність.

Дискусія та результати. Звична антикознавча історико-філософська схема концентрує увагу на вченнях філософської трійці: Сократа, Платона та Арістотеля, причому двоє останніх вважаються безпосередніми учнями попередніх. Й щодо першої пари (Сократ – Платон) – це також доволі проблематично: платоніки хотіли бачити у своєму "божественному" вчителі втілення справжнього сократичного вчення, хоча воно є лише однією з його інтерпретацій поряд з іншими – Ксенофонта, Арістіпа, Евкліда Мегарського тощо. Арістотеля також вважають безпосереднім учнем Платона та критиком свого вчителя *Платона* (згадаємо знамените: "*Amicus Plato, sed magis amica veritas*").

Дійсно, Арістотель був «випускником» Платонівської академії, певний час викладав у ній і, як вважається, намагався стати спадкоємцем її засновника, чому завадив племінник Платона Спевсип. Знаний авторитет в антикознавстві ХХ сторіччя О. Лосєв уважав вчення Стагірита поміркованим платонізмом, а Арістотеля – неортодоксальним послідовником Платона.

Насправді сімнадцятирічний виходець з північногрецького міста Стагіра опиняється в Афінах в 367/6 році, коли Платон перебував в другій подорожі до Сиракуз. Згідно з деякими джерелами, Арістотель пройшов курс навчання ораторському мистецтву у риторичній школі Ісократ. А от хто були першими філософами – вчителями Арістотеля в Академії – залишається загадкою. Справа в тому, що не тільки Платона не було в Афінах в 367-365 роках; разом із вчителем у сицилійському "відрядженні" були і його найближчі учні Спевсип і Ксенократ. Тому "посвячення" Стагірита в таємниці платонівського вчення відбувається лише після повернення Платона з учнями (365 р. до н. е.) і продовжувалося лише 3-4 роки до третьої й останньої подорожі Платона в Сицилію в 361 р. до н. е.

Втім, "базовою", первісною освітою Арістотеля була все ж таки медична.

Відомо, що Великий Стагірит походив зі своєрідної лікарської касты асклепіадів, що вели свій родовід від позашлюбного сина Аполлона – Асклепія. Батько філософа Нікомах був придворним лікарем і другом македонського царя Амінти III, батька Філіпа II і діда Александра Македонського. Навряд чи підлягає сумніву, що Нікомах мав намір бачити свого сина лікарем: такою була сімейна традиція асклепіадів. А у грецьких лікарів того часу підготовка до професійної діяльності починалася рано: ще підлітком Арістотель мабуть супроводжував свого батька в його відвідинах хворих і привчався виконувати різні дрібні обов'язки, пов'язані з майбутнім фахом. Але батько помер, коли майбутньому філософу було 15 років, і подальші турботи про його освіту взяв на себе його опікун Проксен. Саме завдяки йому та своєму спадку Арістотель опиняється в платонівській Академії, але назавжди зберігає інтерес до лікарської справи та, взагалі, природи живого.

Німецький філософ Теодор Гомперц в третьому томі своєї праці "*Griechische Denker*" називає вчення Арістотеля синтезом платонізму та асклепіатства (як загальнолікарської філософської традиції до якої належав Гіпократ і його "конкурент" з Кнідської школи Евфоріон) [7: 12]. Чи мав він в цьому рацію розглянемо далі, а поки що повернемося до категорії причини – αἰτιον і того місця яке їй належить в арістотелівській філософській системі.

Фрідріх Ніцше пише трактат "Про істину та брехню в позаморальному сенсі" (*Über Wahrheit und Lüge im außermoralischen Sinn*, 1873), в якому, зокрема, стверджує, що поняття – це "...рухлива армія метафор, метонімії, антропоморфізмів, коротше сукупності людських відносин, які поетично і риторично підсилюються, переносяться, прикрашаються і які після тривалого використання створюють у народі тверде, канонічне та обов'язкове враження..." [8: 726]. Але звідки ці метафори та антропоморфізми взялися? Знані фахівці з історії понять, історики та

культурологи, філософи і мовознавці вже давно звернули увагу на те, що найдавніші філософські терміни в Стародавній Греції здебільшого прийшли зі сфери юриспруденції і медицини. Так вже історично сталося, що люди навчилися обманювати, вбивати, хворіти і вмирати раніше, ніж філософувати: й термінологія, й відповідні дисципліни склалися раніше, ніж філософія в сучасному розумінні цього слова.

Що стосується терміну "αἴτιον", який у Демокріта, Платона та Арістотеля буде позначати причину, то він веде своє походження як із "криміналістичної", так і з медичної практики. Грецьке слово "αἴτιον" з'являється спочатку в певному "правовому" контексті та означає воно "провину", порушення космічної (або полісної) гармонії. Αἴτιος у Гомера означає порушення встановленого світопорядку, порушенням меж, міри, законів. Стосується воно як людей (Гелена як "винувниця" Троянської війни), так і богів (Прометей як порушник волі Зевса). Згодом це слово з'являється в теоретичній медицині та медичній практиці. Анонімний автор *Corpus Hippocraticum* пише: "Ми повинні, отже, розглянути причини кожної [медичної] умови, щоб ними були ті речі, які якщо вони присутні, то умова обов'язково відбувається, але коли вони переходять на іншу комбінацію, вона припиняється" [9]. Таким чином, слово "αἴτιον" в "Гіпократівському Корпусі" пов'язане вже не просто з оціночним судженням про людину (винний у тому чи іншому вчинку), а набуває більш абстрактного значення, перетворюючись в поняття, принцип, необхідний для обґрунтування наукового знання.

В антикознавстві стало вже певним усталеним стереотипом, що вперше поняття "причина" в філософію вводить Демокріт. Про те, що поняття причина відіграло ключову роль в його вченні, свідчили і самі назви його творів, які щоправда не дійшли до нас: "Αἰτιαὶ οὐράνιαι (Небесні причини)", "Αἰτιαὶ αἰέριοι (Повітряні причини)", "Αἰτιαὶ ἐπίπεδοι (Наземні причини)", "Αἰτιαὶ περὶ

πυρός καὶ τῶν ἐν πυρὶ (Причини вогню і того, що у вогні)" тощо [10: 486].

Але до нашого часу, як відомо, не збереглося жодного цілісного, оригінального твору філософа з Абдер: про його погляди (в тому числі щодо причинності – αἰτία), ми можемо судити лише на підставі його критиків, що інтерпретували його вирази на користь власним філософським системам або поглядам. Не говорячи навіть про явних філософських антагоністів атомістичного вчення: Платона (який закликав своїх учнів розшукувати і спалювати твори свого опонента) та Арістотеля (який звинувачував Демокріта в ігноруванні телеології в природі). Навіть його формальні прибічники Епікур та епікурейці підлаштовували його погляди до власних етичних концепцій.

Є певна історична випадковість в тому, що праці Платона та Арістотеля збереглися у майже повному вигляді, а праці Демокріта (які, зрозуміло, не могли бути знищені прибічниками Платона, згідно його вказівці), незважаючи на те, що в I сторіччі нашої ери переписувалися та «видавалися» придворним доксографом імператора Тиберія Трасилом, зникли, залишивши багаточисельні коментарі. Саме відсутність оригінальних праць дозволило в епоху першої наукової революції, яка реабілітувала атомізм, розглядати Демокріта як попередника галілеєвської концепції причинності, хоча це є вже явним історичним анахронізмом.

Вчення про причинність Платона (та його конструктивна критика) було безпосередньою передумовою арістотелівської етіології. Але воно мало певну еволюцію та деяку невизначеність. Так, в одному з ранніх діалогів "Федон", платонівський "Сократ" зізнається, що в молоді роки у нього була "справжня пристрасть до того виду мудрості, який називають пізнанням природи. Мені, – каже Сократ, – уявлялося чимось піднесеним знати причини кожного явища – чому щось народжується, чому гине і чому існує" [11: 240]. Він згадує свого першого вчителя Анаксагора, який

стверджуючи Ноῦς (Розум) в якості вищої причини світоустрою, вважав що порядок речей залежить від природних стихій: ефіру, води і такого іншого, а Ноῦς "залишається без будь-якого застосування" [11: 241]. Далі він висміює натурфілософів, які вважають необхідні передумови справжніми причинами: Сократ сидить в темниці, тому що його тіло складається з кісток і жил, які дають йому можливість сидіти.

Платонівський "Сократ" наголошує, що "називати подібні речі причинами – повна нісенітниця. Якби хто говорив, що без усього цього – без кісток, жил і всього іншого, чим я володію, – я б не міг робити те, що вважаю за потрібне, він говорив би вірно. Але стверджувати, ніби вони причина всьому, що я роблю, і в той же час що в даному випадку я підкоряюся Уму, а не сам обираю найкращий спосіб дій, було б украй необачно. Це означає не розрізняти між справжньою причиною і тим, без чого причина не могла б бути причиною" [11: 241].

Вчення про причинність набуває у Платона остаточної категоріальної визначеності лише у найвищих узагальненнях "Тімея", де він чітко розмежовує два види причин: каузальні та телеологічні. Отже, "шанувальник розуму і знання повинен розглядати передусім причини, які пов'язані з розумною природою, і лише в другу чергу ті, які пов'язані з речами, рухомими ззовні і тому з необхідністю рушійними інші речі. Так треба чинити і нам, а тому будемо розмежовувати причини двох родів: обдаровані розумом, які виробляють прекрасне і добре, і позбавлені розуму, які викликають все випадкове і хаотичне" [12].

В першій філософії ("метафізиці") Арістотеля поняття αἰτία також займає чільне місце. Власне кажучи, Стагірит визначає мудрість (σοφία), яка є предметом його "Метафізики" як знання причин та начал (τὰ πρῶτα αἰτία). Вже в першій книзі (Α) він дає чотири значення поняття "причини": "...про причини говориться у чотирьох значеннях: по-перше, ми називаємо причиною сутність, або чимбутність – адже кожне "чому" веде до останнього

пояснення, а перше "чому" є причиною і началом; другу причину ми називаємо матерією, або субстратом; третя – це джерело руху; і четверта – це причина протилежна цій останній, мета і благо, бо благо є метою будь-якого виникнення й руху" [13: 25].

Подальший аналіз в "Метафізиці" концентрується навколо аристотелівської історії попередньої філософії. На підставі доволі критичного аналізу він проголошує, що "... ці мислителі... торкнулися двох причин...: матерії і джерела руху, – утім, нечітко і непевно, як це роблять у битві невірні воїни: ті шарпаються на всі боки і нерідко навіть завдають влучних ударів, але роблять це не завдяки знанню. Так і ці філософи, здається, не розуміють, що говорять" [13: 31].

Далі він пише про піфагорійців та Платона, який "використовував лише дві причини: щосності та матеріальну причину" і взагалі вважав, що "ідеї є причинами для інших речей" [13: 33].

На підставі свого аналізу Арістотель робить висновок, "що з тих, хто говорив про начала і причини, ніхто не назвав нічого, крім того, що ми розрізнили у "Фізиці". Вочевидь усі їх якимось чином торкаються, але здебільшого без ясного розуміння". Він також дорікає своїм попередникам, що "...мету вони у певному сенсі вважають причиною, але невідповідно до природи цільової причини" [13: 34]. Собі ж він ставить заслугою не тільки розкриття сутності "causafinalis", але й висунення цієї причини як провідної. Про це свідчить аналіз Арістотелем категорії причини в п'ятій книзі (Δ), цьому своєрідному першому філософському словнику: "Врешті, причиною виступає щось як мета, тобто те, заради чого щось робиться, наприклад, причина прогулянки – здоров'я. Адже, коли на питання: "Чому хтось гуляє?" – ми відповідаємо: "Для того, щоб бути здоровим", – то, кажучи так, ми гадаємо, що вказали причину" [13: 76].

Вже сам цей приклад свідчить про медичні джерела вчення Арістотеля про причинність, але цілком вони ще досить неясно простежуються в самій

"Метафізиці" (як і в "Фізиці"). Більш очевидним є цей зв'язок з етіологічних розробок асклепіатства (можливо когось з учнів Гіппократа) в його "зоологічних" творах, зокрема в праці "Частини тварин" (або Про частини тварин; грец. *Περὶ ζῴων μορίων*; лат. *De Partibus Animalium*). Саме в цьому трактаті Арістотель остаточно формулює схему причинності.

Відомо, що "зоологічні" праці Арістотеля "Історія тварин", "Частини тварин" та "Про виникнення тварин" є творами найбільш зрілого періоду творчості Арістотеля. Вони були створені вже після смерті Платона, під час життя Стагірита в Мітілені на острові Лесбос (344-342 рр. до н. е). Тут він стикається з об'єктивними явищами реальної природи і у своїх поглядах повертається від чар платонівського ідеалізму до звичного асклепіатства і дещо переосмислює методологічні засади власного вчення про причинність.

Арістотелівська перша книга трактату "Частини тварин" завдяки своєму методологічному характеру є вступом до всіх біологічних творів філософа. У зв'язку з цим висувалася гіпотеза, що цей текст повинен був розпочинати трактат "Історія тварин", а не працю "Про частини тварин". Арістотель не відмовляється від своєї чотирьохчленної конструкції каузальності, більш того, він намагається застосувати її в біологічній галузі.

У "Частинах тварин" Арістотель пише насамперед про причину "заради чого", маючи на увазі під цим усі три останні причини (крім матеріальної). "Багато причин для фізичного походження, наприклад, причину "заради чого" і причину "звідки бере початок рух", варто визначити й щодо цих причин, яка з них від природи перша – і яка друга ... Видно, першою є та, котру ми називаємо причиною "заради чого", тому що вона містить розумну підставу, а розумна підстава однакова й у творах мистецтва, і в добутках природи" [14].

Таким чином, погляди Арістотеля набувають явно телеологічного характеру, але телеологія ця є іманентною й зводиться до визначення функціонального значення кожної частини тіла. Тобто, за Арістотелем матеріальні причини організму не можуть пояснити всі його аспекти. Щоб пояснити такі явища, як процеси організму або його пристосування до середовища існування організму, доводилося вдаватися до кінцевих причин, телеологічних пояснень цих явищ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Гіпотеза про вчення Арістотеля як синтез платонізму та асклепіатства знаходить своє підтвердження в його етіологічній моделі, викладеній в "Фізиці", "Метафізиці" та "зоологічних" творах. Встановити більш точно джерела арістотелівського вчення, яке згодом набуло канонічного характеру, – є завданням надскладним і майже недосяжним з погляду на тисячі років, що пройшли з того часу. Арістотель, ретельно перераховуючи багаточисельних попередників та різко критикуючи їх погляди, залишив нерозкритою таємницю власного "натхнення". Але епістемічна модель каузальності була прийнятною та вдалою пояснювальною схемою аж до часів наукової революції, коли Галілео Галілей проголосить знамените "Природа не має цілей" та відкине арістотелівський телеологізм щодо вивчення неживої природи. Телеологізм знаходить свій притулок у галузях, пов'язаних з живою природою та людською діяльністю, але поступово витісняється з них позитивістськими каузалістичними підходами. Втім, зараз ми спостерігаємо нове переосмислення каузальності, яке є певним чином, поверненням до моделі Великого Стагірита (неотомізм, неовіталізм, некласична модель науки, телеологічні моделі еволюції та ін.). Зазначене стане предметом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Heidegger M. Die frage nach der technik. URL: https://monoskop.org/images/2/27/Heidegger_Martin_1953_2000_Die_Frage_nach_der_Technik.pdf (дата звернення: 12.11.2024).
2. Falcon A. Aristotle on Causality. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-causality/> (дата звернення: 12.11.2024).
3. Vazquez D. Teleology, Causation and the Atlas Motif in Plato's Phaedo. *Schole*. 2020, № 14 (1), Pp. 82-103.
4. Natali C. Aitia in Plato and Aristotle. From Everyday Language to Technical Vocabulary. in C. Viano, C. Natali, and M. Zingano (eds.), *Aitia I: Les quatre causes: origines et interpretation*, Leuven: Peeters, 2013. P. 39–73.
5. Stein N. Causality and Causal Explanation in Aristotle New York, US: OUP Usa, 2023.
6. Henning B. The Four Causes. *Journal of Philosophy*. 2009, № 106. P. 137–160.
7. Gomperz T. Griechische Denker. Eine Geschichte der antiken Philosophie in 3 Bänden. B. 3., Eichborn, 1997. IX + 664 S.
8. Ніцше Ф. Про істину та брехню в позаморальному сенсі. (перекл. О. Фешовець). *Повне зібрання творів*. Львів: Астролябія, 2004. Т. 1. С.7 25–740.
9. Corpus Hippocraticum. URL: <https://archive.org/details/hippocrates01hippuoft/hippocrates01hippuoft/page/n17/mode/2up> (дата звернення: 12.11.2024).
10. Діоген Лаерцій. Життя і думки славнозвісних філософів. Пер. Л. Звонська, В. Туренко. К.: Темпора, 2024. 658 с.
11. Платон. Федон. Діалоги; Пер. з давньогр. К: Основи, 1999. Переклав Йосіп Кобів. С. 234–293
12. Plato. Timaios. ed. John Burnet. URL: <https://www.mikrosapopulous.gr/en/texts1en.html> (дата звернення: 12.11.2024).
13. Аристотель. Метафізика. Пер. О. Юдін. Харків: Фоліо, 2020, 304 с.
14. Aristotle. On the Parts of Animals. Translated by William Ogle. The University of Adelaide eBooks@Adelaide. 2004. URL: <https://web.archive.org/web/20040429022809/http://etext.library.adelaide.edu.au/a/a8pa/book4.html> (дата звернення: 12.11.2024).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Heidegger, M. (2000). Die frage nach der technik. URL: https://monoskop.org/images/2/27/Heidegger_Martin_1953_2000_Die_Frage_nach_der_Technik.pdf (last accessed: 12.11.2024) (in German).
2. Falcon, A. (2006). Aristotle on Causality. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-causality/> (last accessed: 12.11.2024) (in English).
3. Vazquez, D. (2020). Teleology, Causation and the Atlas Motif in Plato's Phaedo. *Schole*, № 14 (1). P. 82–103 (in English).
4. Natali, C. (2013). Aitia in Plato and Aristotle. From Everyday Language to Technical Vocabulary. in C. Viano, C. Natali, and M. Zingano (eds.), *Aitia I: Les quatre causes: origines et interpretation*, Leuven: Peeters. P. 39–73 (in English).
5. Stein, N. (2023). Causality and Causal Explanation in Aristotle New York. US: OUP Usa (in English).
6. Henning, B. (2009). The Four Causes. *Journal of Philosophy*. № 106. P. 137–160 (in English).
7. Gomperz, T. (1997). Griechische Denker. Eine Geschichte der antiken Philosophie in 3 Bänden. B. 3., Eichborn (in German)
8. Nietzsche, F. (2004). Pro istynu ta brekhniu v pozamoralnomu sensi. [On truth and lies in a non-moral sense]. (perekl. O. Feshovets). *Povne zibrannia tvoriv*. Lviv: Astroliabiia. T. 1. S. 725–740 (in Ukrainian).

9. Corpus Hippocraticum. (2006) URL: <https://archive.org/details/hippocrates01hippuoft/hippocrates01hippuoft/page/n17/mode/2up> (last accessed: 12.11.2024) (in English).
10. Diohen Laertsii. (2024). Zhyttia i dumky slavnozvisnykh filosofiv. [The lives and thoughts of famous philosophers]. Per. L. Zvonska, V. Turenko, K.: Tempora (in Ukrainian).
11. Platon. Fedon. (1999). Dialohy; Per. z davnohr. K: Osnovy, Pereklav Yosip Kobiv. S. 234–293 (in Ukrainian).
12. Plato. Timaios. [Phaedo. Dialogues]. (2004). ed. John Burnet. URL: <https://www.mikrosapoplous.gr/en/texts1en.html> (last accessed: 12.11.2024) (in English).
13. Aristotel. (2020). Metafizyka. [Metaphysics]. Per. O. Yudin. Kharkiv: Folio, Aristotel. Metafizyka. Per. O. Yudin. Kharkiv: Folio (in Ukrainian).
14. Aristotle. On the Parts of Animals. Translated by William Ogle. The University of Adelaide eBooks@Adelaide 2004. URL: <https://web.archive.org/web/20040429022809/http://etext.library.adelaide.edu.au/a/a8pa/book4.html> (last accessed: 12.11.2024) (in English).

Receive: January 16, 2025

Accepted: February 18, 2025